

• ЗІБРАННЯ ТВОРІВ •

Ю К І О
МІСІМА

СПОВІДЬ МЯСКИ

Харків
«Фоліо»
2024

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

Я довго намагався довести, що пам'ятаю мить свого народження. Щоразу, коли я згадував про це, дорослі сміялися, а згодом, гадаючи, що з них кепкують, похмуро й незадоволено вдивлялися у геть недитяче обличчя зблідлого хлопчика. Якщо таке траплялося при мало-знайомих гостях, бабуся, турбуючись про те, аби онука не вважали несповна розуму, суворо переривала мене й наказувала піти погратися.

Посміюючись, дорослі зазвичай намагалися навести наукові докази. Немовля не розплющує очі, а якщо й розплющує (що малоймовірно), у пам'яті все одно нічого не лишається, пояснювали вони завзято і якомога простіше, аби дитині було зрозуміло. «Збагнув?» — плескали по маленькому плечу, адже я ще вагався, а потім спохоплювалися, відчуваючи, що опинилися у мене на гачку. З дитиною завжди треба бути напоготові: оком не змигнеш, як заманить у пастку, заговорить «про це» та ще й із дитячою невинністю запитає: «Як я народився? А чому?»

Тож дорослі щоразу замовкали і якимось ображено напівусміхалися мені.

Однак тривожилися вони даремно. Я не збирався ні питати їх «про це», ні наставляти пастки, адже боявся викликати незадоволення.

І все ж таки, хоч як мене переконували й висміювали, я був упевнений, що пам'ятаю момент свого народження. Можливо, мені розповів хтось із присутніх при пологах, можливо, я сам мимоволі все вигадав. Хай там як, я навіч бачу край відполірованої миски зі свіжого дерева, в якій уперше купали немовля; з купелі я помітив, як на ній лише в одному місці спалахнув легенький промінчик, зблиснув сліпучо й золотаво. Вода намагалася злизати його, але не змогла. Чи то віддзеркалюючи проміння, чи то увібравши його в себе, вона тихо сяяла блискітками на маленьких хвилях.

Найвагомішим запереченням цього спогаду є те, що народився я не вдень, а о дев'ятій годині вечора. Тож той промінчик міг бути лише електричним світлом — і аж ніяк не сонячним. Однак явна безглуздість мого твердження не заважала мені бути впевненим у своєму спогаді: народившись, я точно бачив, як на краю миски грав сонячний промінь.

А народився я через два роки по Великому землетрусі. За десять років перед тим мій дід, губернатор однієї з провінцій, подав у відставку через скандальну історію, взявши на себе вину одного з підлеглих. (Я не прикрашаю ситуацію: дід ставився до людей з неймовірною довірою.) Відтоді життя нашої родини, так би мовити, жвавенько пішло під уклін: величезні борги, опис майна, розпродаж садиби, нестатки — й хворобливе марносластво, яке, мов темна сила, поступово охоплювало домашніх.

Отож, я з'явився на світ у старому найманому будинку, розташованому на схилі пагорба у геть не найкращому районі міста. Садиба мала доволі похмурий і зарозумілий вигляд: показні залізні ворота, сад, кімнати в європейському стилі завбільшки з приміську

церковку, два поверхи — якщо дивитися згори пагорба, й три — якщо знизу. У цьому домі з купою напівтемних кімнат, що рипів, як стара шафа, мешкало десятеро людей: шість чоловік челяді, дідусь, бабуся, тато й мама.

Джерелом нещастя нашої родини були невгамовна заповзятливість діда й хвороби та марнотратство бабусі. Непевні приятелі постійно спокушали діда всілякими прожектами — і він, ніби золотошукач, часто вирушав бозна-куди. А бабуся, яка походила зі старовинного роду, ставилася до чоловіка з ненавистю й презирством. Характер вона мала непоступливий, а от душу поетичну й трохи божевільну. Хронічна невралгія поступово підточувала її нерви й водночас прояснювала розум. Хто знає, можливо, ці нервові напади, які мучили бабусю до самої смерті, корінилися у тих хвилюваннях, яких вона зазнала замолоду через дідусеві походеньки.

Ось у яку родину батько привів тендітну і вродливу наречену — мою маму.

Зранку 14 січня 1925 року у неї почалися пологи, а о дев'ятий вечора народилося кволе немовля вагою близько двох з половиною кілограмів. Увечері сьомого дня дитину одягли у фланелеву спідню сорочку, шовкову кремову білизну та кімоно із візерунком, а дід у присутності всієї родини написав моє ім'я на сувої та помістив у токонома — родинний вівтар.

Волосся в мене довго лишалося золотавим. Його постійно натирали маслиною олією, аж доки воно не потемнішало. Батьки мешкали на другому поверсі, й під приводом того, що малюку небезпечно жити так високо, на сорок дев'ятий день бабуся забрала мене від матері. Так я опинився у постійно зачиненій кімнаті-лазареті, де тхнуло старістю й хворобами. Моє ліжко стояло поряд із ліжком хворої.

Коли мені був рік, я впав із третьої сходинки і розбив собі лоба. Бабуся пішла на виставу до театру Кабукі, і мама з двоюрідними батьковими братами й сестрами влаштували галасливу вечірку. Раптом матері щось знадобилося на другому поверсі, я побіг за нею, перечепився через довгий поділ кімоно і впав.

Бабусю викликали одразу ж. Вона зупинилася при вході, зіпершись правою рукою на ціпок, уп'ялася очима в батька, який вийшов їй назустріч, і на диво спокійним тоном, карбуючи кожен склад, запитала:

— Він помер?

— Ні.

Тоді бабуся, ніби храмова жриця, упевнено ввійшла до будинку.

Якось уранці на Новий рік (мені тоді було п'ять років) мене раптом знудило чимось кавово-коричневого кольору. Родинний лікар сказав, що не впевнений в одужанні. Мене, як подушечку для голок, почали штрикати уколами камфори та глюкози. Кілька годин неможливо було намацати пульс. Домашні чекали на найгірше.

Підготували саван, розставили іграшки, зібралася рідня. Ще за годину раптом виділилася сеча. Старший брат матері, лікар, вигукнув: «Минулося!» Поява сечі означала, що серце знову запрацювало. Згодом сеча виділилася знову, й потроху слабенький відблиск життя зажеврив на моїх щоках.

Ця хвороба під назвою самоінтоксикація стала хронічною. Напади — коли важчі, коли легші, бувало, що й кризові, — траплялися раз на місяць. Згодом за ходою майбутньої кризи я навчився визначати, як близько вона підведе мене до смерті.

Приблизно до цього часу належить перший цілком свідомий спогад, загадкове видиво якого ще довго тяжіло наді мною.

Не пам'ятаю, хто того дня вів мене за руку, — мати, доглядальниця, служниця чи тітка. Пору року теж не пригадую. Проміння післяобіднього сонця заливало будинки навколо пагорба. Котрась із жінок вела мене вгору — додому. Хтось спускався нам назустріч, і моя супутниця, сильно стиснувши мені руку, зупинилася, даючи дорогу перехожому.

Ця картина щоразу, як я згадував і зосереджено розмірковував над нею, наповнювалася новим змістом. (Чому з усього, що оточувало мене в той момент, я чітко пам'ятаю лише «когось, хто спускався нам назустріч»?) Та це й не дивно, адже примара цього першого спогаду мучила й переслідувала мене все життя.

З пагорба обережно сховався юнак. Спереду і ззаду він ніс на плечах бочки, голова була пов'язана брудним рушником, щоки пашіли здоров'ям, очі сяяли. Це був золотар, одягнений у вузькі й короткі темно-сині штани та матер'яні робочі капці. Я, п'ятирічний, із надзвичайним зацікавленням спостерігав за ним і, не усвідомлюючи тоді усієї значущості моменту, відчув, як якась незрозуміла сила, якийсь темний голос притягують мене. Те, що спершу вони втілилися в образі золотаря, — алегорично, адже нечистоти символізують землю. Сила, котра так вабила мене, була любов'ю самої праматері-Землі.

Мене охопило передчуття, що в житті існують пекучі й пристрасні бажання. Я захоплено дивився на брудного юнака, а груди раз по раз стискали нове прагнення — *хочу стати таким, як він, хочу бути ним*. Чітко

пам'ятаю, що найбільше мене захопили дві речі: *вузькі темно-сині штани* золотаря та його ремесло. Штани виразно підкреслювали нижню частину тіла юнака, котра, граційно рухаючись, наближалася до мене. Сам не знаю, чому вони так сильно полонили мою увагу.

Що ж до його ремесла... У той момент я з такою ж силою вхопився за мрію бути золотарем, як інші діти — за мрію стати військовим генералом. І річ тут не лише у вузьких темно-синіх штанах. Було ще щось, якимось особливе підґрунтя цього рішення, що посилювалося й визрівало в моїй душі.

У ремеслі цього хлопця я відчув якусь пронизливу скорботу, тугу, що смочче людину зсередини, — ось що мене принадило. А ще — трагічність, самозречення, байдужість до всього навколо, близькість небезпеки й незбагненне поєднання небуття із життєвою силою. Усе це роїлося в голові п'ятирічного хлопця й цілковито його захопило. Напевно, я помилився щодо ремесла золотаря: почув від когось про зовсім іншу професію і, вражений хлопцевим вбранням, асоціативно пов'язав її з ремеслом золотаря. Іншого пояснення у мене немає.

З часом моє зацікавлення перейшло на професії вагоновода «квіткового трамвая» та контролера метро — і знову ж таки через оту незрозумілу «трагічність», від якої, здавалося, я був назавжди відлучений. Особливо це стосувалося контролера метро: станційні запахи гуми та ментолу, золоті гудзики на грудях його синьої форми — усе це просто дихало «трагічністю». Життя серед цих запахів дивним чином розцінювалося мною як «трагічне». Словом, у мене було власне визначення «трагічного»: такими ввижались мені життя й події, що відбуваються в недоступному місці, куди пориваються

всі мої почуття, однак я не маю до них ніякого стосунку, я назавжди від них відлучений. Усвідомлення цього приносило скорботу, котра й поєднувала мене з об'єктом прагнень.

Гадаю, що це раннє захоплення «трагічним» було не випадковим передчуттям мого подальшого скорботного відчуження.

Ось іще один з моїх найперших спогадів.

У шість років я уже вмів читати й писати. Ту ілюстровану книгу я прочитати не міг, значить, тоді мені було років п'ять.

З усіх книжок мені припала до душі тільки одна, та й у ній надзвичайно сподобався лише один малюнок. Коли я його роздивлявся, довгий і нудний час минав непомітно, а як хтось раптово підходив, я чомусь соромився й похапцем перегортав сторінку. Нав'язлива турбота доглядальниці та служниць була дуже обтяжливою. А я хотів роздивлятися цей малюнок цілими днями — усе життя. Відкриваючи сторінку з ним, я почував щем у грудях, інші ж переглядав цілком байдуже.

На малюнку була зображена Жанна д'Арк із піднятим над головою мечем — верхи на білому коні. Кінь люто роздирив ніздрі й бив дужими передніми копитами, здіймаючи хмари пилу. На срібному обладунку Жанни д'Арк пишнів якийсь герб. Крізь забороло було видно вродливе обличчя рицаря, який, велично здійнявши видобутий меч у синє небо, протистояв чи то смерті, чи то якійсь небезпечній силі, що насувалася на нього. Я був переконаний, що наступної миті він загине: варто лише перегорнути сторінку — й побачиш це. Хто знає, що чигає на тебе на наступній сторінці у цих ілюстрованих книжках...

ЗМІСТ

Розділ перший	5
Розділ другий	25
Розділ третій	67
Розділ четвертий	139